

РИНОК ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ ЯК СКЛАДОВА СФЕРА ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ

НЕСТЕРЕНКО А.С. - кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного та фінансового права Національного Університету

Рыночная экономика предопределяет углубление специализации во всех областях жизни, в том числе финансовой. Это, в свою очередь, ведет к появлению в финансовой сфере разнообразных учреждений и институций, которые специализируются на отдельных видах финансовых операций и услуг и в совокупности формируют финансовую систему государства. Таким образом, в научном обороте наряду с понятием «финансовый рынок» утверждается понятие «рынок финансовых услуг».

Ключові слова: фінансова система; фінансовий ринок; ринок фінансових послуг; ринок; фінансові послуги.

Актуальність теми

Останнім часом економісти та юристи визначають фінансову систему, її структуру по-різному. Однак фінансова система як економічна категорія обумовлює проведення фінансової діяльності держави, органів місцевого самоврядування і господарюючих суб'єктів усіх форм власності. Як правова категорія – це сукупність різних сфер фінансових відносин, у процесі яких утворюються і використовуються різні грошові фонди. Але більшість теоретиків фінансового права додержуються чотирьох ланок фінансової системи. Так, наприклад, Є. Ю. Грачова вважає, що фінансова система складається з: 1) державних фінансів (Державний бюджет, місцеві бюджети, позабюджетні цільові фонди), 2) фінанси підприємств, установ, організацій усіх форм власності; 3) кредитування; 4) страхування [5, С.6]. Український вчений Л.К. Воронова так само у фінансову систему

включає наступні ланки: 1) бюджетну систему, 2) кредитну систему, 3) обов'язкове державне страхування; 4) фінанси підприємств [4, С.10].

Дещо по-новому, наближено до поглядів сучасних дослідників, уявляють структуру фінансової системи Е.Д.Соколова [12] та Ковальчук А.Т. [7]. Фінансова система України концентрує в собі фінансові ресурси держави (насамперед і головним чином, бюджет, валютні резерви, високоліквідні активи) та органів місцевого самоврядування, Державного пенсійного фонду, фінанси Національного банку та комерційних банків, корпоративного сектору, фінанси підприємств, підприємницької сфери, населення, а також ресурси фінансового ринку (фондовий ринок, ринок капіталів, валютний ринок тощо) та ринку фінансових послуг (страхова справа, недержавні пенсійні фонди, інститути спільного інвестування, кредитні спілки, гральний бізнес, ломбарди), страхові резервні фонди, благодійницькі (децентралізовані) фонди [7, С.25]. Необхідно вказати, що фінансовий ринок, ринок фінансових послуг є складовою сферою фінансової системи тільки в умовах ринкової економіки, коли переважна частина фінансових ресурсів мобілізується суб'єктами підприємницької діяльності на засадах їх купівлі-продажу. По суті, це інфраструктура фінансової системи, яка забезпечує функціонування насамперед базової сфери – фінансів суб'єктів господарювання [9, С.207].

А.Т. Ковальчук вважає, що у ринкових системах коректно виокремлювати фінан-

сову систему держави і недержавну фінансову систему, які в своїй єдності складають загальнонаціональну фінансову систему. В умовах ринку фінансово-правова система являє собою комплекс законодавчо і нормативно врегульованих фінансових відносин між державою, юридичними особами, відповідними інституціями, завдяки яким здійснюється круговорот та розширене відтворення фінансових ресурсів і фінансового капіталу, що функціонує і відтворюється в публічній сфері [7, С.26-27].

В умовах адміністративної економіки фінансового ринку практично не існувало, оскільки формування ресурсів та їх перерозподіл здійснювалися на директивних засадах через бюджет та банківську систему. Навіть кредитні ресурси виділялися згідно з планом, а не на засадах торгівлі ними. За умов централізованого формування, розподілу і перерозподілу фінансових ресурсів у адміністративному порядку потреби у відповідній інфраструктурі – фінансовому ринку – ринку фінансових послуг – просто не було.

Закономірно, що становлення ринкових відносин в Україні супроводжується формуванням і розвитком саме тих сегментів фінансової системи, котрі властиві ринковій економіці. У цьому аспекті ринок фінансових послуг є органічною складовою фінансової системи держави, що вирізняється як організаційною (зовнішньою) формою прояву, так і інституційною (внутрішнім змістовим наповненням) специфікою.

Ступінь дослідження

Теоретико- концептуальні й методологічні аспекти ринку фінансових послуг досліджують вітчизняні економісти Г. Баграмян, Д. Басс, Є. Бобров, С. Буковинський, І. Дорошенко, В. Зимовець, С. Львовичкін, В. Опарин, О. Осадча, В.Федосов та ін., але переважно в контексті сутнісно-теоретичних засад, функціонального призначення та проблем інституційного забезпечення акумуляції і трансформації заощаджень у інвестиції. Питаннями стосовно ринку фінансових послуг займаються сьогодні також і фінансисти, а саме Т.А. Латковська [8], А.Т.Ковальчук [7] та ін. Ця проблематика

актуалізувалася, коли постала гостра потреба в утриманні довіри до ринкових інституцій стосовно їх здатності ефективно виконувати свої функції відповідних посередників на ринку фінансових послуг.

Метою дослідження

Висока динамічність процесів у фінансовому секторі зумовлює потребу в комплексному дослідженні ринку фінансових послуг, виявлення його місця у фінансовій системі та розробкою необхідного понятійного апарату й методологічного інструментарію.

Основний зміст

Зміни структурного співвідношення окремих секторів і сегментів фінансової системи, які відбуваються в контексті трансформації суспільних відносин, є лише відображенням глибинного реформування сутності й засад фінансів і фінансових відносин у суспільстві.

Ринкова економіка зумовлює поглиблення спеціалізації у всіх сферах життя, в тому числі фінансовій. Це, у свою чергу, веде до появи у фінансовому середовищі різноманітних установ та інституцій, що спеціалізуються на окремих видах фінансових операцій і послуг та в сукупності формують фінансову інфраструктуру ринкової економіки. Таким чином, у науковому обігу поряд із поняттям «фінансовий ринок» утверджується поняття «ринку фінансових послуг». Але ці поняття на практиці, залежно від контексту, можуть використовуватись як синоніми, набувати властивих лише їм змістових відтінків або ж навпаки, інтегруватися в єдине наукове знання. Доречно зазначити, що донедавна в економічній літературі існувало лише поняття фінансового ринку.

Хоча перші історичні згадки про фінансові послуги належать ще до часів стародавнього Вавилону (7-6 ст. до н.е.), де банківські дома приймали вклади під проценти, здійснювали платежі за дорученням клієнтів, видавали позики під заставу цінностей або під письмові зобов'язання, на паях брали участь у торговельних операціях своїх клієнтів, надавали посередницькі й довірчі послуги тощо [1], важливі аспекти формування й розвитку ринку фінансових послуг

як цілісної системи довгий час не висвітлювалися в науковій літературі належним чином. Більше того, сам ринок фінансових послуг дуже часто розглядався фрагментарно, у розрізі банківського, страхового й інвестиційного сегментів. Справжній науковий і практичний інтерес до цієї сфери як такої, що може продукувати специфічний товар, здатний задовольняти людські потреби і приносити дохід, виникає із другої половини ХХ століття.

Закладені фундаментальні основи теорії постіндустріального суспільства пояснюють закономірності й особливості його економічного розвитку переходом від економіки, що виробляє товари, до обслуговуючої (сервісної), що відводить пріоритетну роль сфері послуг. За таких умов найкраще забезпечує якісне виробництво та його інфраструктуру сфера послуг. Потреба в послугах різко зростає – і це далеко не повний перелік. До того ж потреба в послугах різко зростає – попит на них спричиняє їх розвиток випереджаючими темпами. Практично щодня виникають нові види послуг (на сьогодні їх понад 800). До послуг, що розвиваються найвищими темпами, слід зарахувати фінансово-кредитні та страхові, послуги у сфері управління й маркетингу, лізинг і селінг, інформаційне й бухгалтерське обслуговування та ін.

Таким чином, сфера послуг – це одна з найперспективніших галузей економіки, яка в економіко-ринкових відносинах займає місце своєрідного «палива» для його позитивного динамічного розвитку. Починаючи з 1997 року, в Україні введено нову класифікацію видів економічної діяльності. У цій класифікації виокремлена фінансова діяльність, що включає фінансове середовище, грошове посередництво, фінансовий лізинг, допоміжну діяльність у сфері фінансів та страхування, яка представлена великою кількістю фінансових послуг. У зв'язку з цим, ринкові відносини в Україні спричинили розвиток існуючих та створення нових форм відносин між суб'єктами господарювання, зокрема правовідносин із наданням фінансових послуг, які, в свою чергу, за сучасних умов посідають чільне місце серед інших зобов'язально – договірних відносин та

потребують поглибленого вивчення через призму різних галузей права: господарського, фінансового, адміністративного, цивільного.

Фінансова послуга, в свою чергу, це сукупність фінансових і супутніх операцій, що здійснюються фінансовими посередниками в інтересах третіх осіб, на підставі договору з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових послуг [14, С.29-33].

На сьогодні законодавство України регулює певні відносини, які безпосередньо пов'язані з послугами у фінансовому секторі та навіть визначає саме поняття «фінансові послуги». Так, Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» визначає, що фінансова послуга – це операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, – і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів [11].

Відповідно до Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» до фінансових послуг належать: 1) випуск платіжних документів, платіжних карток, дорожніх чеків та/або їх обслуговування, кліринг, інші форми забезпечення розрахунків; 2) довірче управління фінансовими активами; 3) діяльність з обміну валют; 4) залучення фінансових активів із зобов'язанням щодо наступного їх повернення; 5) фінансовий лізинг; 6) надання коштів у позику, у тому числі і на умовах фінансового кредиту; 7) надання гарантій та поручительств; 8) переказ коштів; 9) послуги у сфері страхування та у системі накопичувального пенсійного забезпечення; 10) торгівля цінними паперами; 11) факторинг та інші операції, які відповідають визначеним критеріям.

Законодавство України щодо регулювання фінансових послуг має великий комплекс законів, які знаходяться в різногалузевих осередках і це, на думку широкого кола науковців, є негативним явищем до чіткого механізму їх дії, стосовно добросовісного ви-

конання своїх обов'язків суб'єктами зазначених правовідносин. До основних ознак діючого законодавства України, яке регулює процес надання фінансових послуг, Письменна О.П. відносить: множинний характер; різноплановість; міжгалузевий статус; комплексний характер; відсутність єдиного кодифікованого нормативно-правового акта; безсистемність [10, С.242].

Водночас ринок фінансових послуг відображає конкретні форми організації руху фінансових ресурсів між суб'єктами господарювання (підприємницьким структурам, державі і громадянам – у процесі їх фінансової діяльності) через фінансово-кредитний механізм (зокрема, його інститути) та не має речової форми. У цьому аспекті економічна сутність ринку фінансових послуг розширює розуміння процесів і явищ, пов'язаних із рухом грошового капіталу. Ключовими суб'єктами цього ринку є різні фінансові інституції та організації, що надають відповідні послуги. Ці послуги можна об'єднати у три групи: фінансове посередництво; страхування; консалтинг, аудит та інформаційні послуги.

Фінансове посередництво, яке є першим сегментом ринку фінансових послуг, відображає відносини, які складаються на фінансовому ринку у процесі руху фінансових ресурсів і грошових коштів. Функціонування більшої частини фінансового ринку забезпечують фінансові посередники, які здійснюють, з одного боку, мобілізацію тимчасово вільних ресурсів, а з іншого – їх продаж. Ця частина повністю належить до ринку фінансових послуг. В окремих випадках операції купівлі – продажу фінансових ресурсів можуть здійснюватись безпосередньо між продавцем і покупцем (придбання акцій інвесторам безпосередньо в емітента). Подібні операції є складовою функціонування фінансового ринку, але не належать до ринку фінансових послуг, оскільки послуга, як така, відсутня. Водночас посередництво у русі грошових коштів може бути пов'язане і з додатковими послугами у розрахунках – різноманітні операції банків з векселями (авалювання, акцептування, інкасування), операції з перевідступлення боргу (факторинг, форфейтинг). Ці операції відносять

до ринку фінансових послуг, але вони не належать до фінансового ринку. У цілому до фінансових посередників відносять комерційні банки та небанківські кредитні установи, фінансові, факторингові й лізингові компанії, інституційні інвестори, фондові та валютні біржі.

Страхування з погляду ринку фінансових послуг є сукупністю фінансових послуг з приводу формування колективних страхових фондів і фінансового відшкодування різних втрат та збитків. При цьому страхові компанії можуть розглядатись і як виробники страхових послуг, і як фінансові посередники. Їх фінансове посередництво здійснюється у двох напрямках. По-перше, між страхувальниками і застрахованими у процесі перерозподілу коштів страхових фондів. По-друге, між страхувальниками і споживачами фінансових ресурсів при їх розміщенні на фінансовому ринку. Сукупність страховиків і страхових послуг формує страховий ринок, який є другим сегментом ринку фінансових послуг.

Консалтинг, аудит та інформаційні послуги складають специфічний сегмент ринку фінансових послуг. Вони не пов'язані безпосередньо з рухом фінансових ресурсів чи формуванням доходів та здійсненням витрат і видатків. Водночас їх призначення полягає у наданні таких послуг, що сприяють указаним процесам. Ці послуги можуть надаватись у різних сферах діяльності. Безумовно, до ринку фінансових послуг належать ті, що надаються у сфері фінансової діяльності.

Фінансовий консалтинг являє собою сукупність консультаційних послуг, що надаються фінансовим операціям чи надаються у процесі їх здійснення. Функціонування консалтингових фірм ґрунтується на високому професіоналізмі їх працівників, які можуть допомогти мінімізувати вартість залучених фінансових ресурсів, оптимізувати їх розміщення, сприяти максимізації доходів і прибутку, мінімізації податкового навантаження тощо.

Аудиторські послуги пов'язані з незалежною перевіркою фінансової діяльності і фінансової звітності окремих суб'єктів, тобто вони надаються після здійснення фі-

нансових операцій. Аудиторські послуги надаються двом сторонам. По-перше, самому суб'єкту, якому дуже важлива незалежна оцінка його діяльності. По-друге, тим суб'єктам, які вступають з ним у фінансові взаємовідносини і для яких також дуже важливо мати об'єктивну й достовірну оцінку його діяльності і фінансового стану. Наявність незалежного аудиторського контролю є певним стабілізуючим чинником функціонування фінансової системи у цілому.

Інформаційні послуги полягають у наданні певної фінансової та не фінансової інформації тим чи іншим суб'єктам, необхідної для прийняття рішень у сфері фінансової діяльності. Правильність управлінських рішень залежить від своєчасного отримання повної та достовірної інформації. В умовах інформаційного суспільства наявність інформації перетворюється у ключовий чинник розвитку. Функцію надання первинної інформації виконують інформаційні агенції. Інформація може надаватись різними способами: публікація статистичних збірників; періодичні зведення (біржові); інформаційні мережі – Інтернет. Функцію надання аналітичної інформації виконують рейтингові агенції. Їх продуктом є різноманітні аналітичні огляди, рейтингові оцінки (оцінка привабливості цінних паперів) [9, С.215-216].

Сегмент консалтингових, аудиторських та особливо інформаційних послуг тісно пов'язаний з функціонуванням фінансового ринку, адже операції на ньому є досить ризикованими. Сукупність цих послуг є одним із методів хеджування ризиків, що виконує важливу роль у забезпеченні стабільності фінансового ринку і фінансової системи у цілому.

Так, Ковальчук А.Т. підтримує тих дослідників, хто трактує сферу фінансових послуг, як складне фінансово-правове утворення, що зосереджує ряд важливих ринків і сегментів фінансової системи, які знаходяться в певній ієрархії та взаємодії і мають врегульовуватися фінансовим правом. Йдеться про банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення,

інвестиційні фонди і компанії та інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання широкого спектру фінансових послуг. У рамках сфери фінансових послуг здійснюється обіг фінансових активів та фінансових інструментів. На відміну від зарубіжної практики, в Україні все ще відсутнє необхідне законодавче та нормативно-правове забезпечення комплексного розвитку фінансово-послужових інститутів, які фактично спеціалізуються в розповсюдженні найбільш актуальних різновидів фінансових послуг, але не визнані фінансово-правовою наукою в якості свого предмета, і тому все ще знаходяться поза рамками ефективного фінансово-правового регулювання [6, С.24].

Йдеться, у першу чергу, про фінансовий ринок, на якому здійснюється, по-перше, торгівля фінансовими ресурсами, що, як правило, характеризують приватний та корпоративний фінансовий капітал, тобто комерційну основу фінансових відносин; по-друге, рух грошових потоків підприємств різних форм господарювання; по-третє, позики та кредити міжнародних організацій [7, С.39].

У найбільш загальному розумінні фінансовий ринок – це ринок, на якому об'єктом купівлі-продажу є різноманітні фінансові інструменти й фінансові послуги [2].

Фінансовий ринок – це сукупність економічних відносин, пов'язаних із розподілом фінансових ресурсів, купівлею-продажем тимчасово вільних грошових коштів і цінних паперів [13]. На ці відносини впливають об'єктивні економічні закони розвитку суспільства, а також фінансова політика держави, фінансові інтереси й потреби суб'єктів ринку. Даний ринок оперує значною кількістю фінансових інструментів, обслуговується специфічними фінансовими інститутами, характеризується розгалуженою фінансовою інфраструктурою. При цьому основне призначення фінансового ринку полягає в забезпеченні вільного руху фінансових ресурсів між суб'єктами ринку. Загальновідоме з фінансової теорії і практики поняття «фінансові ресурси» (використовується для означення грошових коштів

і різноманітних фінансових інструментів, таких, як цінні папери, валютні цінності, що обертаються у відповідних сегментах ринку) має ключове значення для характеристики фінансового ринку.

Таким чином, фінансовий ринок – важлива забезпечуюча сфера, складова фінансової та економічної системи. Фінансовий ринок виступає як:

1) своєрідна надбудова, через яку координується діяльність усієї фінансової системи;

2) сполучна сфера, через яку здійснюється рух фінансових ресурсів;

3) визначальний елемент ринкової економіки, без якого не може працювати весь ринковий механізм, оскільки все починається з фінансового забезпечення діяльності суб'єктів господарювання.

«Ринок» – це складне багатофункціональне й різнорівневе комплексне поняття, тлумачення якого змінювалось у міру поглиблення суспільного поділу праці, розвитку товарного виробництва й обміну. Сьогодні більшість економістів, у тому числі автори всесвітньо відомого підручника «Економікс» К.Макконнелл і С.Брю, вважають, що «ринок – це інститут або механізм, який сполучає покупців (пред'явників попиту) і продавців (постачальників) окремих товарів і послуг» [3, С.940].

Важливою особливістю ринку є його структурованість, існування системи взаємопов'язаних і взаємозумовлених ринків, яка за критерієм ринкових об'єктів включає ринок товарів і послуг, ринок праці, фінансовий ринок (ринок фінансових ресурсів і ринок фінансових послуг).

На думку Ковальчука А.Т., сфера фінансового ринку поділяється щонайменш на три ланки: ринок грошей, ринок фінансових активів і ринок капіталів (в т.ч. й фондовий ринок). Окремою ланкою фінансової системи є фінансові ресурси ринку фінансових послуг [7, С.39]. Таку точку зору необхідно уточнити – ринок фінансових послуг можна вважати складним фінансово-правовим утворенням, що зосереджує ряд важливих ринків і сегментів фінансової системи.

Висновки

Виходячи з проведеного аналізу, можна зробити певні висновки. А саме: хотілось би погодитися з професором А.Т. Ковальчуком щодо сучасного складу фінансової системи України, а саме, що у ринкових системах (а Україна саме такою сьогодні виступає) коректно виокремлювати фінансову систему держави і недержавну фінансову систему, які у своїй єдності складають загальнонаціональну фінансову систему. Щодо складу фінансової системи держави, то це фінансові ресурси держави (насамперед і головним чином, бюджет, валютні резерви, високоліквідні активи) та органів місцевого самоврядування, Державного пенсійного фонду, фінанси Національного банку. Відносно складу недержавної фінансової системи, то це надходження від комерційних банків, корпоративного сектору, фінанси підприємств, підприємницької сфери, населення, а також ресурси фінансового ринку (фондовий ринок, ринок капіталів, валютний ринок тощо) та ринку фінансових послуг (страхова справа, недержавні пенсійні фонди, інститути спільного інвестування, кредитні спілки, гральний бізнес, ломбарди), страхові резервні фонди, благодійницькі (децентралізовані) фонди. Але хотілось би уточнити місце ринку фінансових послуг у недержавній фінансовій системі. Як вже відзначалось раніше, фінансовий ринок – це сукупність економічних відносин, пов'язаних із розподілом фінансових ресурсів, купівлею-продажем тимчасово вільних грошових коштів і цінних паперів. Безсумнівно, фінансовий ринок є складовою сферою фінансової системи в умовах ринкової економіки, коли переважна частина фінансових ресурсів мобілізується суб'єктами підприємницької діяльності на засадах їх купівлі – продажу. Даний ринок оперує значною кількістю фінансових інструментів, обслуговується специфічними фінансовими інститутами, характеризується розгалуженою фінансовою інфраструктурою. При цьому основне призначення фінансового ринку полягає в забезпеченні вільного руху фінансових ресурсів між суб'єктами ринку. Водночас ринок фінансових послуг відображає конкретні форми організації руху фінансових ресурсів

АНОТАЦІЯ

Ринкова економіка зумовлює поглиблення спеціалізації у всіх сферах життя, у тому числі фінансовій. Це, у свою чергу, веде до появи у фінансовому середовищі різноманітних установ та інституцій, що спеціалізуються на окремих видах фінансових операцій і послуг та в сукупності формують фінансову систему держави. Таким чином, у науковому обігу поряд із поняттям «фінансовий ринок» утверджується поняття «ринок фінансових послуг».

SUMMARY

The market economy predetermines the deepening of specialization in all spheres of life, also in financial. It, in a same queue, conduces to appearance in the financial environment of various establishments and institutes which are specialized on the separate types of financial operations and services and in the aggregate forms the financial system of the state. Ipso facto, «the market of financial services» becomes firmly established side by side with a conception of «the financial market».

між суб'єктами господарювання (підприємницьким структурам, державі і громадянам – у процесі їх фінансової діяльності) через фінансово-кредитний механізм (зокрема, його інститути) та не має речової форми. У цьому аспекті економічна сутність ринку фінансових послуг розширює розуміння процесів і явищ, пов'язаних із рухом грошового капіталу. Ключовими суб'єктами цього ринку є різні фінансові інституції та організації, що надають відповідні послуги. Ці послуги можна об'єднати у три групи: фінансове посередництво; страхування; консалтинг, аудит та інформаційні послуги. Таким чином, необхідно уявити, що сфера фінансових послуг – це складне фінансово-правове утворення, що зосереджує ряд важливих ринків і сегментів фінансової системи, які знаходяться в певній ієрархії та взаємодії і мають врегульовуватися фінансовим правом.

Аналіз ринку фінансових послуг в Україні показує, що упущення теоретико-концептуального характеру супроводжуються поглибленням негативних ефектів суспільного розвитку, у першу чергу, нерезультативністю регулювання ринкових дій.

Література

- 1) Банківська енциклопедія / Під ред. Проф. А.М.Мороза. – К.: Фірма «Ельтон», 1993. – 328 с.
- 2) Бланк И.А. основы финансового менеджмента: В 2-х т.Т.1.- К.: Ника-Центр; Эльга, 2001. – 592 с.
- 3) Брю С.Л., Макконнелли К.Р. Экономика. – М.: Инфра- М, 2003. – С.940.
- 4) Воронова Л.К., Кучерявенко Н.П. Финансовое право: Учебное пособие для студентов юридических вузов и факультетов. – Харь-

ков: Легас, 2003. – С.10.

5) Грачева Е.Ю., Куфакова Н.А., Пепеляев С.Г. Финансовое право России: Учебник. – М., Теис, 1995. С. 6.

6) Ковальчук А.Т. Фінансове право України в ринкових умовах: проблеми формування, розвитку, застосування.// Автореферат дис. на здоб. наукового ступеня д.ю.н. К.- 2009. С. 24.

7) Ковальчук А.Т. Фінансове право України. Стан та перспективи розвитку / А.Т.Ковальчук. – К.: Парламентське вид-во, 2007.- С.25 (448 с)

8) Латковська Т.А. Проблеми правового регулювання ринків фінансових послуг в умовах глобалізації // Фінансове право у XXI сторіччі: здобутки та перспективи: збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції, 4-7 жовтня 2011 року. Ч.ІІ /НДІ фінансового права.- К.: Алерта, 2011.- С. 148-151 (360 с)

9) Опарін В.М. Фінанси (Загальна частина): навч. посібник.- 2-ге вид., доп. і перероб. – К.: КНЕУ, 2002.- С.207 (240 с)

10) Письменна О.П. Захист прав споживачів фінансових послуг: сучасний стан та напрями вдосконалення регулювання відносин // Митна справа № 6(84) 2012, Ч.2. книга 2.- С.242 (С.240- 246)

11) Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12.07.2001 р. № 2664-III// Відомості Верховної ради України – 2002- № 1.- Ст. 1.

12) Соколова Э.Д. Правовые основы финансовой системы России / Э.Д.Соколова [отв. Ред. Е.Ю.Грачева].- М.: Юриспруденция, 2006.- 112с.

13) Фінанси: Підручник/ За ред. С.І.Юрія, В.М.Федосова. – К.: Знання, 2008. – 611 с.

14) Шевчук О. Поняття та правова природа фінансових послуг // Фінансове право.- 2012.-№5.- С. 29-33.